

the Uses – and Misuses – of History B. Eichengreen pisze, że w świetle doświadczeń ze standardem złota, decyzja o wprowadzeniu euro była wielkim błędem [Eichengreen, 2015, s. 382]. Jednocześnie podkreśla, że historia lat 1930. nie przesądza o tym co stanie się ze strefą euro. Wymienia wiele czynników, które sprawiły, że w przeciwieństwie do systemu standardu złota, strefa euro się nie rozpadła i wcale nie musi się rozpaść [Eichengreen, 2015, s. 376].

Można dyskutować z analizą Wielkiego Kryzysu, jaką przedstawia B. Eichengreen. Można i warto dyskutować, na ile trafne są analogie między systemem standardu złota a funkcjonowaniem strefy euro. Można dyskutować i różnić się poglądami na temat przyszłości strefy euro i celowości przyjęcia wspólnej waluty przez Polskę. Jednakże prowadzenie tych dyskusji dzisiaj, bez znajomości książki B. Eichengreena o związku między standardem złota, a Wielkim Kryzysem, należy uznać za zbrodnię intelektualną. Parafrazując słynną frazę Charles-Maurice de Talleyranda, można powiedzieć, że to więcej niż zbrodnia – to błąd. Aby ułatwić polskim ekonomistom i zainteresowanej publiczności uniknięcie tego błędu, warto jak najszybciej wydać *Złote kajdany* B. Eichengreena w języku polskim.

Bibliografia

- Bernanke B.S. [2004], *Money, gold and the Great Depression*, Remarks by Mr. Ben S. Bernanke, Member of the Board of Governors of the US Federal Board System, at the H. Parker Willis Lecture in Economic Policy, Washington and Lee University, Lexington, Virginia.
- Eichengreen B. [1995], *Golden Fetters: The Gold Standard and the Great Depression 1919–1939*, Oxford University Press, Oxford–New York.
- Eichengreen B. [2015], *Hall of Mirrors: The Great Depression, the Great Recession, and the Uses – and Misuses – of History*, Oxford University Press, Oxford–New York.
- Kawalec S., Pytlarczyk E. [2016], *Paradoks euro. Jak wyjść z pułapki wspólnej waluty*, Wydawnictwo Poltext, Warszawa.
- Kawalec S., Pytlarczyk E., Kamiński K. [2020], *The Economic Consequences of the Euro: The Safest Escape Plan*, Routledge, London–New York.
- Mooré K. [2002], *The Gold Standard Illusion. France, the Bank of France, and the International Gold Standard 1914–1939*, Oxford University Press, New York.
- Wessel D. [2009], *In FED We Trust: Ben Bernanke's War on the Great Panic*, Crown Business, New York.

Recenzje

Elżbieta Mączyńska*

Lektura obowiązkowa – Jan Toporowski: Michał Kalecki. Biografia intelektualna^{**}, w: „Gazeta SGH”

W tak charakterystycznym obecnie gąszczu pojawiających się na krajowym i zagranicznym rynku wydawniczym publikacji ekonomicznych nietrudno o przeżycie tych szczególnie doniosłych, tym bardziej że właśnie takie nierzadko są mało intensywnie czy natarczywie reklamowane. Do doniosłych z pewnością

należy wielkie dzieło brytyjskiego ekonomisty Jana Toporowskiego, ostatnio wydane przez Wydawnictwo Krytyki Politycznej, pt. *Michał Kalecki. Biografia intelektualna*.

Ta licząca 536 stron książka jest wynikiem ogromu, trwających ponad 30 lat, prac naukowych i dociekań **Jana Toporowskiego**. Ten urodzony w 1950 r. w Oksfordzie brytyjski ekonomista – związany z brytyjskim (i nie tylko) światem akademickim, specjalizujący się w problematyce kryzysów finansowych, a przede wszystkim teorii M. Kaleckiego – ma tak interesujący życiorys, że sam zasługuje na odrębne dzieło o nim i jego dorobku naukowym. Polskie korzenie,

* Prof. dr hab. Elżbieta Mączyńska – honorowa prezes Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego.

** Tekst został opublikowany w czasopiśmie „Gazeta SGH. Pismo Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie”, zima 2023, nr 1(371), s. 88–89, https://gazeta.sgh.waw.pl/sites/gazeta.sgh.waw.pl/files/sgh_371_zima%202023_www.pdf.

historia wojennej emigracji rodziców J. Toporowskiego i wpajane mu patriotyczne wychowanie oraz moralno-etyczne wartości z pewnością skutkowały wielką jego wrażliwością na kwestie społeczne, w tym dotyczące funkcjonowania polskich rodzin za granicą. J. Toporowski tak sam o sobie pisał na portalu PTE, w tekście pod znamienym tytułem *Moja Polska i moje podejście do ekonomii*: „Moje pochodzenie i przeżycia przekonały mnie, że w społeczeństwach głęboko rozwarstwionych ekonomista, w swojej działalności zawodowej, ma szczególny obowiązek wykazania troski o los ludzi najuboższych”. Takie podejście można zarazem uznać za jedną z przyczyn zainteresowania się J. Toporowskiego życiem i twórczością M. Kaleckiego, któremu – mimo wielu trudnych do pokonania barier – udało się naukowo zakotwiczyć w brytyjskim naukowym środowisku ekonomistów najwyższej rangi, takich jak przede wszystkim John Maynard Keynes i Joan Robinson, oraz badać kwestie bezrobocia, zatrudnienia i płac w kontekście kryzysów, jak też sposobów ich zapobiegania.

Fascynacja J. Toporowskiego teorią M. Kaleckiego była tak silna, że poświęcił temu niemal całe swoje życie naukowe. Dzieło J. Toporowskiego wymagało niezwykle żmudnych poszukiwań – rozrzuconej w różnych krajach i miejscach – archiwalnej dokumentacji dotyczącej M. Kaleckiego, w tym nie tylko jego dokonań naukowych, lecz także losów prywatnych. Notabene, informacje na ten temat J. Toporowski pozyskał m.in. podczas odbytego w 1980 r. stażu naukowego w Szkole Głównej Planowania i Statystyki w Warszawie.

Michał Kalecki, urodzony w 1899 r. w Łodzi, a zmarły w 1970 r. w Warszawie, już w latach trzydziestych XX wieku wizjonersko przestrzegał przed zagrożeniami w funkcjonowaniu gospodarki kapitalistycznej i ryzykiem narastania jej kryzysogenności. Wskazywał na to m.in. w takich dziełach, jak *Próba teorii koniunktury* (1933 r.) i *Teoria cyklu koniunkturalnego* (1935 r.) oraz w innych opracowaniach, publikowanych także w wydawnictwach zagranicznych po wyjeździe w 1936 r. do Wielkiej Brytanii. M. Kalecki pracował kolejno w London School of Economics, na Uniwersytecie Cambridge, a w latach 1939–1945 – Uniwersytecie Oksfordzkim. W latach 1946–1954 był wicedyrektorem Departamentu Ekonomicznego w Sekretariacie ONZ. Pełnił też funkcję doradcy ekonomicznego wielu rządów w różnych krajach. W latach 1957–1963 był wiceprzewodniczącym Rady Ekonomicznej przy Radzie Ministrów. Za opublikowaną w 1963 r. książkę pt. *Zarys teorii wzrostu gospodarki socjalistycznej* otrzymał prestiżową Nagrodę im. Oskara Langego, przyznaną przez Polskie Towarzystwo Ekonomiczne. W Szkole Głównej Planowania i Statystyki tworzył i popularyzował polską szkołę wzrostu gospodarczego. Niestety,

w 1968 r., wskutek wydarzeń marcowych i prowadzonej wówczas polityki rządowej, praca ta została brutalnie przerwana.

Intelektualne dzieło M. Kaleckiego nie doczekało się tym samym należytej popularyzacji ani w praktyce, ani w teorii, ani w dydaktyce. Działo się tak, mimo że – jak twierdził Jerzy Osiatyński (badacz dorobku naukowego M. Kaleckiego) – ten wybitny ekonomista byłby bardzo poważnym kandydatem do Nagrody Nobla w dziedzinie ekonomii, gdyby nie przedwczesna śmierć w 1970 r. Na szczęście od kilkunastu lat ma miejsce swego rodzaju „powrót do Kaleckiego” i rośnie zainteresowanie jego teorią. Przełom pod tym względem przyniósł światowy kryzys finansowy z 2008 r. Wówczas wielu renomowanych ekspertów przyznawało i eksponowało, że gdyby świat przywiązywał większą wagę do rekomendacji M. Kaleckiego, takiemu kryzysowi można byłoby zapobiec. Wskazywał na to m.in. noblista Paul Krugman.

Choć w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie nikomu nie trzeba przedstawiać profesora Michała Kaleckiego, to nawet dla tego środowiska lektura książki J. Toporowskiego z pewnością będzie zaskoczeniem, zważywszy przede wszystkim na wielość podawanych w niej, nieznanych dotychczas lub mało znanych, faktów na temat zarówno intelektualnych poczynań M. Kaleckiego, jak i jego życia, także prywatnego. J. Toporowski wyjaśnia i dokumentuje m.in., dlaczego ten ekonomista, mający międzynarodową renomę w latach trzydziestych i czterdziestych XX wieku, czyli w okresie triumfu keynesizmu, pozostawał jednak w cieniu J.M. Keynesa. Działo się tak, mimo że M. Kalecki rozwijał swoje koncepcje niezależnie od J.M. Keynesa, o czym świadczy chociażby – wskazana już – książka tego pierwszego z 1933 r., podczas gdy fundamentalne dzieło keynesowskie, *Ogólna teoria zatrudnienia, procentu i pieniądza*, ukazało się trzy lata później. W publicystyce na ten temat wskazuje się na ogół, że główny wpływ na to miał fakt, że M. Kalecki początkowo publikował wyłącznie w języku polskim i niekiedy w języku francuskim. Jednak J. Toporowski dowodzi, że przyczyny były bardziej złożone i szczegółowo je charakteryzuje w swojej książce.

Choć Michał Kalecki jest uznawany w świecie za najbardziej oryginalnego polskiego ekonomistę rangi światowej (obok Oskara Langego), na co wskazywał m.in. noblista Milton Friedman, to we własnym kraju jego dzieło długo było marginalizowane. To typowy, niestety nader częsty, przejaw – zauważonego już w XIX wieku przez polskiego pisarza i pedagoga Stanisława Jachowicza (1796–1857) – syndromu: „Cudze chwalicie, swego nie znacie, sami nie wiecie, co posiadacie”.

Książka J. Toporowskiego niewątpliwie będzie służyć lepszemu poznaniu dzieła i życia M. Kaleckiego.

Jest to tym bardziej istotne, że jego naukowe dociekania, co podkreśla wydawca książki, wciąż są kluczem do rozumienia tego, „jak działa system kapitalistyczny i jak można go przekroczyć”. Świadczy o tym chociażby – często w mediach cytowana po kryzysie z 2008 r. – następująca rekomendacja M. Kaleckiego: „Co zrobić, jeżeli obsługa długu publicznego stanie się zbyt kosztowna? Wtedy ministrowie powinni uzyskać więcej środków nie poprzez zwiększanie podatków od zwyczajnych zarobków czy wydatków, co doprowadziłoby do spowolnienia gospodarki, ale poprzez opodatkowanie próżniaczego majątku”.

J. Toporowski przekonująco dowodzi, że w XXI wieku w teorii ekonomii konieczny jest powrót do wizji M. Kaleckiego (również Langego) na temat rozwoju społeczno-gospodarczego, koncepcji, w której jest uwzględniany nie tylko wzrost gospodarczy, lecz także postęp społeczny i poprawa jakości życia ludzi. Dlatego książka zaprezentowana w niniejszym artykule powinna stanowić lekturę obowiązkową nie tylko dla ekonomistów i środowiska akademickiego, lecz także – a może przede wszystkim – dla polityków i wszystkich głównych kreatorów życia społeczno-gospodarczego.

Nadestane książki

Jan Toporowski*

Michał Kalecki. Biografia intelektualna**

(...)

(Do Cambridge: 1899–1939)

9. Londyn

W kwietniu (lub marcu – zob. rozdział 8) 1936 roku Michał i Adela Kaleccy przybyli do Londynu, gdzie wynajęli pokój przy Coram Street 34, niedaleko Russell Square, w dzielnicy Bloomsbury. Kalecki nie mógł wtedy wiedzieć, że Keynes mieszkał tuż za rogiem, przy Gordon Square. Bardziej prawdopodobne, że Kaleccy sprowadzili się do Bloomsbury, ponieważ mieszkał tam już inny polski ekonomista ze Związku Niezależnej Młodzieży Socjalistycznej Langego, Władysław Malinowski¹. Z tego miejsca był też dogodny dojazd do London School of Economics (LSE), gdzie poza uczeniem się angielskiego tak szybko, jak potrafił, Kalecki uczęszczał na seminarium badawcze

organizowane przez Lionela Robbinsa. Dom przy Coram Street rozebrano w latach 60., by zrobić miejsce dla nietypowego pomysłu na mieszkania komunalne, czyli dzisiejszego Brunswick Centre.

Robbins był wtedy dziekanem Wydziału Ekonomii w LSE. Prymat niemieckiej teorii pieniądza przekonał profesora, że przyszłością ekonomii jest szkoła austriacka, według której wolne rynki i elastyczne ceny wreszcie przewyższą jakkolwiek chwilową nierównowagę, czy to na rynku pracy w przypadku bezrobocia, czy w handlu międzynarodowym. Dlatego też Robbins postarał się o zatrudnienie na swoim wydziale jako profesora Friedricha von Hayeka. Asystentem badawczym Hayeka był bystry Węgier Nicholas Kaldor, który miał później tak opisać seminarium:

Co srode [Robbins] prowadził seminarium trwające dwie godziny, którego program ustalano z wielotygodniowym wyprzedzeniem. Za każdym razem ktoś miał odczyt. Ogólnie była to rzecz nadzwyczajna, ale dla tych zajęć całkiem zwyczajna, że [...] przychodzili na nie inni profesorowie, słuchacze i wykładowcy².

Kaldor odmalował następnie żywy obraz Kaleckiego argumentującego za swoimi propozycjami na

* Prof. Jan Toporowski – Wydział Ekonomii Szkoły Orientalistyki i Afrykanistyki (SOAS) Uniwersytetu Londyńskiego.

** Jan Toporowski, *Michał Kalecki. Biografia intelektualna*, przekł. Aleksandra Paszkowska, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa 2022, s. 123–125; 498–499.

¹ Malinowski miał później zostać kolegą Kaleckiego w siedzibie ONZ w Nowym Jorku i współorganizować Konferencję Narodów Zjednoczonych ds. Handlu i Rozwoju.

² Nicholas Kaldor, *Personal Recollections on Michał Kalecki*, w: *Kalecki's Relevance Today*, dz. cyt., s. 3.